

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

LEGAL REGULATION OF THE INSTITUTION OF MARRIAGE CONTRACT UNDER THE LAWS OF UKRAINE AND FOREIGN COUNTRIES

Плюта К.Л., студентка IV курсу
юридичного факультету

Західноукраїнський національний університет

Бутрин-Бока Н.С., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри цивільного права і процесу
юридичного факультету

Західноукраїнський національний університет

Паращук Л.Г., викладач кафедри цивільного права і процесу
юридичного факультету

Західноукраїнський національний університет

У статті досліджено роль шлюбного договору у механізмі правового регулювання сімейних відносин. Розкрито особливості даного договору як дієвого індивідуального регулятора зазначених правовідносин, який надає нареченим та подружжю можливість самостійного визначення правового режиму як належного їм майна, так і майна, яке зазначені суб'єкти набудуть у майбутньому, майнових прав та обов'язків подружжя як батьків.

Важливим аспектом розвідки є порівняльний аналіз українського та зарубіжного досвіду щодо сімейних правовідносин, що регулюються шлюбним договором. Встановлено, що в інституті шлюбного договору в нашій державі, який є відносно новим і перебуває на етапі становлення, в цілому втілено досвід інституцій прогресивних демократичних країн. Спільним законодавчим підходом є можливість обмеження свободи шлюбного договору, що пов'язано із необхідністю уникнення зловживання з боку сторін договору, захисту інтересів незахищених суб'єктів, зокрема дітей. Разом із тим існують і відмінності, наприклад щодо заборони українським сімейним законодавством укладення шлюбного договору за посередництвом представника.

Наголошено на тому, що, на відміну від практики ряду зарубіжних країн, яка свідчить про можливість регулювання особистих немайнових відносин подружжя, шлюбним договором в нашій державі можуть бути врегульовані лише майнові відносини подружжя. Доведено раціональність даного законодавчого припису, що пов'язано, на думку авторів, з тим, що, незважаючи на правовий статус учасників сімейних відносин, усі вони залишаються фізичними особами, наділеними невід'ємними від їх сутності і невідчужуваними немайновими правами, які перебувають під цивільно-правовою охороною і втручання у які має бути мінімальним і об'єктивно виправданим.

Зроблено висновок щодо перспективи розвитку інституту шлюбного договору в Україні, що пов'язано із соціально-економічним розвитком нашого суспільства, підвищенням ролі та значення індивідуалізації відносин, розширенням сфери договірної регулювання сімейних відносин.

Ключові слова: шлюб, подружжя, шлюбні відносини, шлюбний договір, майнові права подружжя, особисті права подружжя, міжнародний досвід.

The article explores the role of the marriage contract in the mechanism of legal regulation of family relations. The peculiarities of this agreement as an effective individual regulator of these legal relations, which gives brides and spouses the opportunity to determine independently the legal status of their property and property that these entities will acquire in the future, property rights and responsibilities of spouses as parents.

An important aspect of intelligence is the comparative analysis of Ukrainian and foreign experience in family relations governed by a marriage contract. It is established that the institution of the marriage contract in our state, which is relatively new and is in its infancy, generally embodies the experience of the institutions of progressive democracies. A common legislative approach is the possibility of restricting the freedom of the marriage contract, which is associated with the need to avoid abuse by the parties to the contract, to protect the interests of vulnerable entities, including children. At the same time, there are differences, such as the prohibition of Ukrainian family law to conclude a marriage contract through a representative.

It is emphasized that, in contrast to the practice of some foreign countries, which shows the possibility of regulating personal non-property relations of the spouses, the marriage contract in our country can regulate only the property relations of the spouses. The rationality of this legislative provision is proved, which is connected, according to the authors, with the fact that, despite the legal status of participants in family relations, all they are individuals endowed with inalienable and non-property rights which are under civil protection and interference in which must be minimal and objectively justified.

The conclusion is made on the prospects of development of the institution of marriage contract in Ukraine, which is associated with the socio-economic development of our society, increasing the role and importance of individualization of relations, expanding the scope of contractual regulation of family relations.

Key words: marriage, spouses, marriage relations, marriage contract, property rights of spouses, personal rights of spouses, international experience.

Постановка проблеми. Сучасні реалії доводять, що подружнє життя є доволі непередбачуваним. Незалежно від обставин, завжди існує реальна загроза кардинальних негативних змін у взаємовідносинах між чоловіком та дружиною, які, як наслідок, призводять до судової тяганини щодо набутого під час шлюбу майна, у процесі якої зникають або на задній план відходять почуття, які слугували підґрунтям створення сім'ї. Одним із дієвих засобів, які сприяють уникненню подібної ситуації, є закріплена

на законодавчому рівні можливість укладення як нареченими, так і подружжям шлюбного договору.

На відміну від України, в інших державах шлюбні договори досить давно набули широкого попиту і забезпечують цивілізовані відносини між подружжям. В Україні укладення шлюбного договору не має такого поширення, як закордоном. Основною причиною цього є низька інформованість громадян України про існування такого правового інституту в нашій державі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемні питання інституту шлюбного договору за законодавством України та інших правових систем стали предметом дослідження у багатьох наукових працях. Зокрема, основні проблеми правового регулювання шлюбного договору в сімейному праві України досліджували: В.С. Гопанчук, Ю.В. Гофман, О.В. Данильченко, І.В. Жилінкова, О.М. Калітенко, О.С. Олійник, А.В. Романишин, З.В. Ромовська, Л.О. Самілик, О.О. Ульяненко, Є.І. Фурса, С.Я. Фурса, О.А. Явор. Окремі аспекти шлюбного договору в іноземних правопорядках висвітлювали у своїх наукових працях: А.С. Довгерт, К.А. Казарян, В.Я. Калакур, В.І. Кисіль, С.О. Короєд, Л.В. Липець, О.М. Нізамієва, Л.І. Радченко, Л.М. Сус, Г.С. Федіняк. Проте, незважаючи велику кількість наукових досліджень, до сьогодні виникає багато питань щодо правового регулювання подружніх відносин за допомогою шлюбного договору, наслідком чого є потреба додаткового розгляду окремих питань щодо його особливостей, в тому числі за законодавством різних правових систем.

Метою статті є з'ясування поняття, правової природи шлюбного договору та порівняння окремих аспектів правового регулювання інституту шлюбного договору в Україні та інших державах.

Вклад основного матеріалу. Сьогодні багато країн світу визнають шлюбний договір важливим правочином, що закріплює подружні взаємовідносини. У розвинених країнах вважають, що шлюбний договір здатний попередити можливість конфлікту між колишнім подружжям і сприяє економічній грошових коштів, які були б витрачені в разі судового процесу. Також основну мету шлюбного договору вбачають у наданні подружжю права на свій розсуд встановити правовий режим майна і самостійно визначити характер майнових відносин у шлюбі. Серед українців побуває думка, що в основу шлюбного договору покладено меркантильний інтерес, який не пов'язаний з почуттями любові та поваги, на яких має базуватись шлюб, що, укладаючи даний договір, наречені, подружжя вже думають про розлучення.

Варто зазначити, що законодавство інших країн, яке регулює інститут шлюбного договору, має ряд особливостей, що різняться з вітчизняним законодавством щодо врегулювання даного інституту. Тому вважаємо доцільним розкрити окремі важливі аспекти даного договору крізь призму порівняльного аналізу інституту шлюбного договору за законодавством України та інших країн.

Сімейним кодексом України (далі – СК України) виділена окрема глава (Гл. 10), норми якої регулюють правовідносини, пов'язані з шлюбним договором [1]. Законодавець не дає визначення поняттю «шлюбний договір». Науковці розкривають його з акцентом на окремих, характерних для даного договору, аспектах. Зокрема, І. Жилінкова визначає шлюбний договір як згоду наречених або подружжя щодо встановлення майнових прав та обов'язків подружжя, пов'язаних з укладенням шлюбу, його існуванням та припиненням [2, с. 123]. Ю. Гофман зазначає, що шлюбний договір за своєю природою є особливим різновидом цивільного договору, специфіка якого полягає, зокрема у тому, що за своїм суб'єктним складом, який визначається СК України, він є сімейно-правовим, а предмет регулювання, основу якого складають відносини власності, має переважно цивілістичні риси [3, с. 288]. Взявши до уваги вищезазначені наукові думки, шлюбним договором можна вважати добровільний, письмовий та нотаріально посвідчений правовин між нареченими або подружжям, який встановлює майнові права та обов'язки подружжя, та який повинен відповідати вимогам цивільно-правового договору.

Відповідно до СК України шлюбний договір регулює майнові відносини між подружжям, при цьому визначаючи їхні майнові права та обов'язки. Крім цього законо-

давець зазначає, що даним договором можуть бути встановлені також майнові права та обов'язки подружжя як батьків (ст. 93 СК України) [1].

Варто звернути увагу, що СК України, у продовження демократичних перетворень, що відбуваються в Україні, у взаємодії з ЦК України щодо врегулювання договірних відносин в цілому, втілено досвід інституцій прогресивних демократичних країн. Шлюбний договір, будучи різновидом цивільного-правового договору, з урахуванням особливого суб'єктного складу, надає можливість нареченим або подружжю самостійно визначати правовий режим як належного їм майна, так і майна, яке зазначені суб'єкти набувають у майбутньому. Остання обставина відрізняє шлюбний договір від інших майнових договорів, які може укласти подружжя, зокрема договорів про визнання порядку користування майном, про поділ спільного майна. Норми, що регулюють інститут шлюбного договору, передбачають можливість визначення у даному договорі не тільки правового режиму майна, майнових прав та обов'язків, прав на утримання, а й включити будь-які інші положення, що стосуються майнових відносин подружжя, за умови, що вони не суперечать моральним засадам суспільства та нормам сімейного та цивільного законодавства.

Зазначимо, що, незважаючи на принцип свободи договору, дія якого полягає у можливості сторін на власний розсуд взаємоузгодити права та інтереси, встановити, так би мовити, індивідуальну програму, якій вони надалі повинні слідувати, цілком виправданим є його законодавче обмеження. Так, за загальним правилом, наречені, подружжя мають право включити у шлюбний договір умову щодо непоширення передбаченого ст. 60 СК України режиму спільної сумісної власності на майно, набуто подружжям за час шлюбу. Разом з тим, така можливість обмежується вказівками, що містяться у ст. 93 СК України. Відповідно до ч. 4 ст. 93 СК України шлюбний договір не може зменшувати обсягу прав дитини, які встановлені законодавством, а також ставити одного з подружжя у надзвичайно невідгідне матеріальне становище. За шлюбним договором не може передаватися у власність одному з подружжя нерухоме майно та інше майно, право на яке підлягає державній реєстрації (ч. 5 ст. 93 СК України) [1].

Таке обмеження свободи договору є цілком виправданим, таким, що зменшує можливість зловживання належним правом. А, враховуючи те, що шлюбний договір укладається у особливій сфері – сфері сімейних правовідносин, яка характеризується напруженим психоемоційним навантаженням, цілком можливими при укладенні договору є маніпулювання свідомістю контрагента – нареченого або нареченої, одного із подружжя. Підтвердженням вищезазначеного є постанова КЦС ВС від 26.02.2020 № 755/19197/18 (61-18343св19), за змістом якої у справі, що переглядалася, було встановлено наступне. «За умовами спірного шлюбного договору усе нерухоме та рухоме майно (квартира, житловий будинок, дві земельні ділянки, побутова техніка, кухонне обладнання, меблі, інші речі, що знаходяться у зазначеній нерухомості (п. 4 договору); транспортні засоби, нерухоме та рухоме майно, що підлягає реєстрації, особисті майнові права, які придбані подружжям після укладання шлюбного договору, побутова техніка, меблі, картини, інші речі (п. 5 договору), придбане у шлюбі, належить відповідачу» [4]. Суди першої та апеляційної інстанцій дійшли обґрунтованого висновку, що спірними умовами вказаного правовини позивач поставлена у надзвичайно невідгідне становище порівняно з відповідачем та положеннями закону. Касаційним судом також встановлено, що зазначені пункти спірного шлюбного договору суперечать вимогам статей 93, 97 СК України, у зв'язку з тим, що їх зміст ставить ОСОБА_1 у надзвичайно невідгідне матеріальне становище та передбачає перехід права власності на нерухоме майно, яке підлягає державній

реєстрації. Таким чином, передання відповідачу у власність вказаного у пунктах 4, 5 шлюбного договору майна поставило позивача у надзвичайно невідповідне матеріальне становище, що суперечить нормам матеріального права та є підставою для визнання недійсними відповідних положень шлюбного договору» [4].

Звернемо увагу на те, що законодавство інших країн також встановлює межі свободи шлюбного договору. Так, наприклад, у Бразилії вважається таким, що порушує свободу договору, договір, у якому наявні умови, що можуть спричинити шкоду подружнім або батьківським правам. Законодавство у Швейцарії передбачає, що здійснення прав та виконання обов'язків, які передбачені договором, мають бути добросовісними, а у випадку, коли шлюбний договір поєднується зі спадковим пактом, встановлюються обмеження для захисту інтересів певних категорій спадкоємців – дітей та інших родичів по низхідній лінії [5, с. 182].

На відміну від вищезазначених обмежень, які стосуються сфери майнових відносин подружжя, і які все ж таки залишають подружжю широкий простір для врегулювання майнових відносин на їх власний розсуд, законодавець є абсолютно категоричним щодо можливості врегулювання шлюбним договором особистих відносин подружжя, а також особистих відносин між подружжям та дітьми. Відповідно до ч. 3 ст. 93 СК України шлюбний договір не може регулювати особисті відносини подружжя, а також особисті відносини між ними та дітьми [1].

Незважаючи на правовий статус учасників сімейних відносин, який їм належить як членам сім'ї, усі зазначені особи є фізичними особами, наділеними невід'ємними від їх сутності і невідчужуваними немайними правами. Ця особлива сфера індивідуальної життєдіяльності людини пов'язана з її особистісною свободою, втручання інших в неї має бути мінімальним і об'єктивно виправданим. Закріплення особистих немайнових прав СК України не позбавляють їх цивільно-правової охорони. О. Данильченко, досліджуючи особисті немайнові права подружжя, пропонує розглядати їх «з особистими немайними правами фізичної особи в контексті співвідношення, як ціле і його частина» [6, с. 107].

Цікавою є думка Л. Липець щодо необхідності регулювання шлюбним договором ряду особистих немайнових правовідносин. З одного боку, авторка вірно відмічає, що «шлюбний договір не може позбавляти людину гарантованих Конституцією прав, зокрема, права на життя, права на повагу до її гідності, права на свободу та особисту недоторканість» [7, с. 32]. Водночас зазначає, що до системи сімейного права потрібно внести такий вид шлюбного договору, як шлюбний договір особистих відносин подружжя, головна функція якого – врегулювання внутрішніх питань подружжя. У науковій роботі наголошується, що не варто забувати, що шлюб – це союз двох різних людей, кожна з яких має своє звички, смаки і потреби. Авторка вважає, що завдяки шлюбному договору подружжя зможе максимально справедливо розділити сімейні обов'язки між собою, не забувши залишити місце й для прав [7, с. 34], що «самого договору стимулюватиме кожного з подружжя до виконання ним обов'язків сім'янина» [7, с. 32].

Зазначимо, що особи, добровільно вступаючи у шлюб, вже беруть на себе ряд зобов'язань, в тому числі немайнового характеру, невиконання яких може призвести до негативних для них наслідків, зокрема розірвання шлюбу. Відсутність волі сторони до виконання договору, втрата почуттів до партнера у сукупності з неможливістю примусового виконання договору, предметом якого є немайнові блага, робить такий договір безперспективним. Протягом усього періоду проживання подружжя разом відбувається постійний процес взаємозгодження, взаємовизначення (іноді і у письмовій формі) немайнових прав та обов'язків всередині сім'ї. Ця особлива сфера правовідносин, зба-

гачена почуттями та емоціями, важко піддається зовнішньому регулюванню, вона недоступна для інших і не повинна переноситись у нормативну площину. Законодавство зарубіжних країн має відмінні підходи до даного питання – як дозволяє регулювання особистих правовідносин шлюбним договором (США), так і містить подібні сімейному законодавству України заборони (Росія).

Окремим питанням виступає реєстрація шлюбного договору. Зокрема, у Франції, так як і в Україні, шлюбний договір повинен бути зареєстрований нотаріально. Законодавство Італії передбачає обов'язкову реєстрацію договору в місцевих органах влади, при цьому, якщо в шлюбному договорі містяться умови про нерухоме майно, реєстрація повинна бути проведена в тому органі, що здійснює реєстрацію правочинів із нерухомим майном [8, с. 39].

В Україні досить дискусійним питанням є можливість укладання шлюбного договору за довіреністю та за законної участі представника. Одні науковці притримуються думки, що даний договір не може бути укладений ні за участю законного представника, ні за довіреністю. Інші вчені вважають правомірним застосування законного, а також і договірного представництва, якщо у довіреності будуть визначені всі умови майбутнього договору [9, с. 55]. СК України не містить положення щодо можливості укладання шлюбного договору через представника. Позиція Верховного Суду України щодо застосування представництва викладена у постанові № 757/10715/17-ц від 25 вересня 2019 року, у якій Суд, серед іншого, констатував, що «майнові відносини між подружжям (нареченими) є такими, що тісно пов'язані з особою, тому шлюбний договір не може укладатися за дорученням, оскільки представнику заборонено вчиняти правочин, який може бути вчинений лише особою тією особою, яку він представляє (ч. 2 ст. 238 ЦК) [10].

Варто відмітити, що шлюбний договір відповідно до цивільного права Німеччини може бути укладений за посередництвом представників на основі довіреності. На одночасну присутність сторін у нотаріуса вказує ст. 1410 Німецького цивільного Уложення, не вказуючи при цьому умову щодо обов'язкової явки в нотаріуса саме подружжя особисто [11, с. 629]. Законодавство у Бельгії та у Франції закріплює положення про нотаріальне посвідчення шлюбного договору, а також передбачає його укладення через законних чи договірних представників за умови наявності спеціально виданої довіреності, яка містить умови передбачуваного шлюбного договору [12, с. 26].

Проаналізувавши практику західноєвропейських країн, вважаємо доцільним врахувати на рівні сімейного законодавства України досвід вищезгаданих країн, оскільки спосіб укладання шлюбного договору за участю представника та на основі довіреності полегшило би подружжю укладення шлюбного договору у разі відсутності одного із подружжя з тих чи інших поважних причин.

Як вже згадувалося, у першу чергу, метою шлюбного договору є визначення правового режиму майна. Так, подружжя має право визначити майно, яке дружина та чоловік передає для використання на спільні потреби сім'ї, а також правовий режим майна, подарованого подружжю у зв'язку з реєстрацією шлюбу. Крім цього, сторони можуть визначити, яке майно вважати спільною частковою власністю або особистою приватною власністю кожного з них.

Порядок управління майном подружжя є досить цікавим питанням та має певні особливості у різних правових системах. На жаль, у багатьох країнах і досі існує нерівноправне положення чоловіка та жінки відносно управління спільним майном. Цивільне законодавство таких держав передбачає, що шлюбний договір – це правочин, який насамперед закріплює права чоловіка на майно дружини,

тобто йдеться про збереження значних переваг в управлінні майном і вирішення матеріальних питань шлюбу за чоловіком. Такі переваги чоловіка в управлінні майном спостерігаються в Аргентині, Бразилії, Іспанії. Право Франції також передбачає одноосібне управління спільним майном подружжя, але за умови, що чоловік, здійснює управління загальною частиною майна, але найбільш важливі угоди він може вчиняти тільки за згодою дружини, а дружина, у свою чергу, управляє своєю (резервною) частиною майна, яка набута нею на свою заробітну плату [8, с. 39].

Висновки. Здійснене нами дослідження дозволяє зробити такі висновки. Становлення інституту шлюбного

договору в нашій державі триває. З огляду на динамічний розвиток приватно-правової сфери, ускладнення характеру майнових правовідносин між подружжям, актуалізуються питання, пов'язані з можливістю наречених або подружжя за допомогою шлюбного договору самостійного визначення правового режиму належного їм майна або майна, яке вони набудуть у майбутньому. В інституті шлюбного договору в цілому втілено досвід інституцій прогресивних демократичних країн, однак існують і відмінності, що пов'язані з обмеженням свободи шлюбного договору, що є цілковито виправданим на даному етапі розвитку українського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. С. 135.
2. Жилінкова І.В. Концепція шлюбного договору за новим Сімейним кодексом України. *Вісник Академії правових наук України. Право*, 2002. № 3(30). С. 122–130.
3. Гофман Ю.В. Шлюбний договір як різновид цивільних договорів у сімейному праві України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 74. С. 287–292.
4. Постанова КЦС ВС від 26.02.2020р. № 755/19197/18 (61-18343св19). URL : https://protocol.ua/ua/postanova_ktss_vp_vid_26_02_2020_roku_u_spravi_755_19197_18/.
5. Сус Л.М., Короед С.О. Обмеження свободи у цивільному договорі (контракті). *Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Том III*. 2017. С. 179–184.
6. Данильченко О.В. Особисті немайнові права подружжя за законодавством України. *Молодий вчений*. 2017. № 6(46). С. 105–110.
7. Липець Л.В. Шлюбний договір в Україні і в світі: порівняльні аспекти шлюбного і трудового договорів, а також шлюбних договорів в Україні і в США. *Юридична наука*. 2015. № 8. С. 27–41.
8. Радченко Л.І. Шлюбний договір в іноземних правопорядках: окремі засади правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 9. С. 38–41.
9. Самілик Л.О., Романишин А.В. Особливості нотаріального посвідчення шлюбного договору. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 6. С. 53–55. URL : https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=http://lsei.org.ua/6_2014/14.pdf&ved=2ahUKEwjI65azvjsAhXiwosKHdTbAeQQFjAAegQIAhAB&usg=AOvVaw30SoAUMgOI9PYS_CpiJM17.
10. Постанова Верховного Суду України від 25 вересня 2019р. № 757/10715/17-ц. URL : https://zib.com.ua/ua/140086-vs_nazvav_pidstavu_dlya_viznannya_shlyubnogo_dogovoru_nediys.html.
11. Казарян К.А. Порівняльно-правовий аналіз інституту шлюбного договору за законодавством Німеччини та України. *Правове життя сучасної України: матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу*. С. 628–630.
12. Нізамієва О.М. Майнові угоди подружжя в зарубіжному праві. *Сімейне та житлове право*. 2004. № 3. С. 25–27.